

NUO STIGMOS IKI STIPRYBĖS IŠGYVENTI BENAMYSTĘ: MOTERŲ, GYVENANČIŲ NAKVYNĖS NAMUOSE, TAPATUMO KONSTRAVIMAS

RASA DAUGININKAITĖ, NATALIJA MAŽEIKIENĖ

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Anotacija. Asmenų, susiduriančių su benamio stigma, patirtis apima išgyvenimus, kenčiant nuo etikečių, stereotipų ir išankstinių visuomenės nusistatymų. Remiantis kokybinio tyrimo empirinių duomenų analize, straipsnyje keliamas klausimas, kaip benamystę patiriančios moterys, gyvenančios nakvynės namuose, interpretuoja stigmą, konstruoja stigos įveikimo ir pozityvaus tapatumo kūrimo strategijas, kaip suvokia ir aiškina institucinių veiksmų vaidmenį. Straipsnyje atskleidžiama, kad dauguma benamystę patiriančių moterų nėra pasyvios priimti su benamio statusu susijusį stigmatizuotą tapatumą. Straipsnyje išskiriamos šios stigos įveikimo strategijos, kurias benamystę patiriančios moterys naudojo susidoroti su stigma: slėpimas, pasipriešinimas, įveikimas (angl. coping). Benamystę patiriančios moterys pasakojimuose įprasmino savo moters vaidmenį, kurdamos teigiamą savęs įvaizdį, motinų vaidmenį, kaip socialiai vertingą tapatumą.

Reikšminiai žodžiai: benamystė, stigma, tapatumas, simbolinis interakcionizmas.

ĮVADAS

Benamystė, viena iš didžiausių asmenų skurdo ir socialinės atskirties formų, laikoma žmogaus teisių pažeidimu (Jungtinių Tautų Organizacija). Benamystę patiriantys asmenys nuo 19 amžiaus visuomenės sąmonėje formuojami kaip atskira nuo visuomenės socialinė grupė, kuri nepritampa, ieško nuolatinės gyvenamosios vietos. Benamiai laikomi

valkatomis, elgetomis, pavojinga klase, kartu per kontrolę ir baudimą siekiama šiuos asmenis „normalizuoti“ (Sadauskas, 2010). Viešasis diskursas apie benamystę sukuria tokį socialinės problemos apibrėžimą, kai matomi individualūs „asmens trūkumai“, bet neišryškinamos ekonominės problemos, susijusios su būsto prieinamumu, užimtumu ir pragyvenimo lygiu (Pascale, 2005). Benamystės patirtis apima nepriteklių, įskaitant teritorinę, fiziologinę, emocinę ir ontologinę dimensijas (Somerville, 2013; cit. Preece, Garratt ir Flaherty, 2020).

Istoriškai žvelgiant į benamystės ir stigmos tyrimus galima pastebėti, jog anksčiau keliami kaltinimai benamiams, kad neturi namų, išlieka ir šiuolaikiniuose benamystės tyrimuose (Phelan et al. 1997; cit. Rayburn ir Guittar, 2013). Moore-Nadler, Clanton ir Roussel (2020) teigimu, stigma ir stereotipai reguliariai formuojami neatsižvelgiant į veiksnius, lemiančius gyvenamosios vietos praradimą. Tai apibrėžia tokį benamystę patiriančių asmenų suvokimą, kai jie laikomi atstumtaisiais ir atskirtais visuomenės nariais, vertinami kaip našta visuomenei, kaltinami tuo, kad neturi pakankamai valios gyventi „normalų“ gyvenimą.

Lytis laikoma svarbiu kintamuoju, padedančiu suprasti benamystės tendencijas ir dėsningumus (Bretherton, 2020). Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, nakvynės namų gyventojų skaičius, asmenys pagal lytį 2018–2022 m. laikotarpiu buvo: vyrai – 7 450, moterys – 2 019. Šie skaičiai iš dalies atspindi tai, kas pastebima daugumoje Lietuvoje atliktų tyrimų, kurie benamystės fenomeną analizuoja kaip vienos lyties – vyrų, patiriančių benamystę, patirtis. Galima kelti prielaidą, jog moterų benamystė nėra matoma dėl to, kad dėl didesnio galimo pažeidžiamumo moterys slepia, kad yra benamės. Dėl baimės atsidurti gatvėje ir gyventi nakvynės namuose jos siekia pasilikti gyventi savo namuose ir „turėti namus“, sutikdamos išlaikyti destruktivius šeiminius ir partnerystės santykius (Baptista, 2010; cit. Vamstad et al., 2022). Wardhaugh (1999; cit. Mayock, Sheridan ir Parker, 2015) teigimu, moterų benamystė liko nepastebėta dėl savitos stigmos, susijusios su „moterimi be namų“. Pasak Jokinen (2004; cit. Haahtela, 2014), simbolinės vietos reikšmės nėra neutralios lyties atžvilgiu, moteris nakvynės namuose yra tarsi „ne savo vietoje“, kai ši vieta toli nuo privačios erdvės, socialinių

santykių ir veiklos, su kuria moteris susijusi. Stereotipai primeta benamystę patiriančioms moterims kultūriškai dominuojančių tapatumų kategorijas, kas apibrėžia savitą stigmos situaciją. Šioms kategorijoms sunku pasipriešinti, nes moterys, esančios benamystės situacijoje, turi mažai galios ir ribotas galimybes kalbėti už save (Haahtela, 2014).

Suteikiant balsą benamystę patiriančioms moterims, straipsnis prisideda prie jų nematomumo viešojoje erdvėje mažinimo. Stigmatizuotų tapatumų konstravimo benamystės kontekste analizė vertinga tiriant tapatumo konstravimą ir supratimą, kaip asmenys paženklina kultūriškai dominuojančių kategorijų ir kaip jie geba derėtis / pasipriešinti / priimti stigmą (Melekis ir Gonyea, 2021).

Šio straipsnio tikslas – atskleisti, kaip konstruojamas moterų, patiriančių benamystę, tapatumas nakvynės namų kontekste.

TAPATUMAS IR STIGMA SIMBOLINIO INTERAKCIONIZMO KONTEKSTE

Asmenų be namų stigmą ir padėtį visuomenėje paaiškina simbolinio interakcionizmo teorinės įžvalgos. Blumer (1969; cit. Carter ir Fuller, 2015, p. 1–2), pateikia pagrindinius simbolinio interakcionizmo principus: asmenys veikia remdamiesi reikšmėmis, kurios atsiranda sąveikaujant su kitais asmenimis ir visuomene; jos nuolat kuriamos ir atkuriamos per interpretavimo procesus sąveikos su kitais asmenimis metu. Sąveika vyksta tam tikrame socialiniame ir kultūriniame kontekste, kuriame fiziniai ir socialiniai objektai (asmenys), taip pat situacijos turi būti apibrėžti arba suskirstyti į kategorijas, remiantis individualiomis reikšmėmis.

Vieno iš simbolinio interakcionizmo pradininkų George Herbert Mead (1934; cit. Thorpe, 2018) nuomone, kalba yra pagrindinė priemonė, per kurią atsiranda savastis, kuri savo ruožtu laikoma dinamišku procesu, atsirandančiu ir besivystančiu sąveikaujant su kitais asmenimis. Mead (1934; cit. Leonavičius, 1998) savimonę padalina į du elementus: „I and the Me“ – „Aš ir Savastis“. „Aš“ reiškia individualų asmens aspektą, o „Savastis“ susijusi su socialiniu aspektu, kas asmenyje atsiranda bendraujant su socialine aplinka ir kas kyla iš socialinių santykių,

vaidmenų internalizavimo, elgesio modelių, normatyvinių vertybių, elgesio kodeksų (Thorpe, 2018; Leonavičius, 1998).

Horton Cooley (1902) pateikė savasties apibūdinimą, sukūręs veidrodinio „aš“ vaizdo (*looking-glass self*) teoriją: „Žmogus žiūri į kitą žmogų kaip į ypatingą veidrodį ir mato jame savo atspindį“ (Tidikis, 2003, p. 257). „Aš“ tampa socialiniu konstruktu, kai asmenys išmoksta save matyti ir priskiria sau savybes, elgesį, nuostatas ir įsitikinimus, remdamiesi tuo, kaip juos vertina visuomenė (Yeung ir Martin, 2003; cit. Rahim, 2010).

Goffman (1963; cit. Chriss, 2015, p. 17) teigia, kad egzistuoja trys skirtingi tapatumo tipai. Asmeninį tapatumą sudaro unikalios asmens savybės, skiriančios asmenį nuo kitų. Šių savybių bruožams turi įtakos socializacijos patirtis. Šis tapatumas atsiranda tuomet, kai, anot Chriss (2015, p. 17), kasdieniame gyvenime mokomės priskirti asmenis tam tikram žmonių tipui, o tolesni asmenų apibūdinimai atliekami atsižvelgus į jų biografiją, darbą, tarpusavio bendravimą ir pan. Socialinis tapatumas susijęs su samprata, kad asmenys turi bendrus arba plačius kultūrinius kriterijus, kuriais remdamiesi save ir kitus asmenis priskiria tam ar kitam asmens tipui (Chriss, 2015, p. 18). Ego (arba jaučiamas) tapatumas kaip vienas iš intymesnių subjektyvių momentų, patiriamų atsakant į klausimą: „Kas aš esu?“ Turėdamas ego tapatumą, asmuo gali laisvai formuoti tokį tapatumą, kurį, jo manymu, svarbiausia ar tinkamiausia turėti tam tikroje situacijoje (Chriss, 2015, p. 18).

Goffman (1986) stigmą apibrėžė kaip giliai diskredituojantį požymį, kuris išsiskynęs socialinėje sąveikoje: per santykius, kalboje apibrėžiant, kas yra nenormalu ar nukrypstama nuo normos ir lūkesčių, o stigmos turėtojas „iš vientiso ir įprasto asmens tampa suteptu, nuvertintu“ (Goffman, 1986, p. 3). Autorius pažymi stigmos matomumo svarbą, kiek lengvai asmens „nesėkmės“ yra pastebimos aplinkiniams, kad taptų savotiška komunikacijos priemone, perteikiančia, kad asmuo turi stigmą, ir per kasdienės sąveikas būtų galima spręsti apie jo socialinį tapatumą. Stigma kaip neatitikimas tarp virtualaus (stereotipinio) ir faktinio (tikrojo) asmens socialinio tapatumo „sugadina“ asmens socialinį tapatumą, iš ko seka asmens kintantis santykis su savimi ir visuomene, kai jis virsta diskredituotu asmeniu.

Stigmatizuoto asmens bendravimas su „normaliais žmonėmis“ elgiantis taip, tarsi jo žinomas kitoniškumas būtų nesvarbus, yra viena pagrindinių tokio asmens gyvenimo galimybių. Tačiau kai jo kitoniškumas nėra iš karto akivaizdus, socialinių kontaktų metu atsiranda įtampa dėl informacijos apie asmens nesėkmės valdymą, rodyti ar nerodyti, sakyti ar nesakyti, meluoti ar nemeluoti, kiekvienu atveju – kam, kaip, kada ir kur (Goffman, 1986). Stigmatizuojamas asmuo reaguoja į savo situaciją bandydamas ištaisyti tai, kas laikoma jo nesėkmės pagrindu. Stigmos valdymas gali būti vertinamas kaip kažkas, kas daugiausia susiję su viešuoju gyvenimu, o analizuojant, kaip asmenys valdo informaciją, kurią jie perteikia apie save, reikia atsižvelgti į tai, kaip jie elgiasi, kai yra matomi konkrečiai su kitais (Goffman, 1986, p. 48). Goffman (1986) siūlo šiuos stigmos valdymo būdus: atskleidimo ir slėpimo modeliai, profesionalūs prisistatymai, informacijos kontrolės metodai, fizinio atstumo išlaikymas, žmonių vengimas, „dengimas“ – dėmesio nukreipimas nuo stigmos, sutelkiant jį į tarpasmeninę sąveiką, slepiant tuos trūkumus, kurie siejami su stigma. Pasak Goffman (1986), stigma palaikoma socialinėje aplinkoje sąveikų metu, konstruojama kaip teorija, ideologija. Tai vyksta racionalizuojant priešišumą kitos grupės skirtumams per kasdienės kalbos vaizdinius, žmonių sąveikas, t. y. priskiriant daugybę trūkumų remiantis pirminiu trūkumu.

Link ir Phelan (2001), remdamiesi Goffman (1986), įtraukia į analizę galios vaidmenį stigmatizacijos procese. Pasak šių autorių, stigma egzistuoja, kai etikečių kljavimo, stereotipų, atskyrimo, statuso praradimo ir diskriminacijos elementai pasireiškia kartu, esant galios situacijai, kuri juos leidžia (Link ir Phelan, 2001, p. 377).

Formuojant stigmą veikia etiketės, kaip suformuoti teigiami ir neigiami įsitikinimai, kurie padeda kurti stereotipus apie grupę, siekiant atskirti vieną žmonių grupę nuo kitos, taip diskriminuojant ir stereotipizuojant žmones (Becker, 1963; cit. Rahim, 2010). Etikečių kljavimo teorija yra viena iš perspektyvų, nagrinėjančių išorinį stigmatizuojančios etiketės kljavimo poveikį ir šios etiketės internalizavimo pasekmes asmeniui (Link et al., 1989; Link ir Phelan, 2001; cit. Walter, Jetten, Parsell ir Dingle, 2015, p. 336). Kai asmeniui kljuojama etiketė, jis gali ją internalizuoti. Internalizuota stigma reiškia neigiamų socialinių stigmos

reikšmių taikymą savęs sampratai, kas turi įtakos asmens socialinei ir psichologinei gerovei (Frost, 2011).

Stereotipas – socialiai sukonstruotas stigmos rezultatas, kuris reprezentuoja įprastus apibendrinimus apie žmonių savybes, pagrįstus jų priklausymu stigmatizuotoms grupėms (Allport, 1954; Devine, 1989; cit. Frost, 2011). Stereotipai skatina neigiamą elgesį, pavyzdžiui, vengimą, atmetimą ir diskriminaciją, tai taip pat susiję su neigiamomis emocijomis, tokiomis kaip baimė, įtarumas ir nepasitikėjimas (Vázquez et al., 2016; cit. Leon, 2022, p. 1). Diskriminacija reiškia atvejus, kai asmenims ar grupėms nesuteikiamos lygios galimybės, su jais elgiantis nevienodai dėl jų stigmatizuoto statuso (Allport, 1954; Major ir O'Brien, 2005; cit. Frost, 2011). Stigmos pasekmė taip pat gali būti dehumanizacija, nes ji leidžia su šiais asmenimis elgtis nepagarbiai ir atmetinai (Boysen et al., 2020; cit. Leon, 2022). Dehumanizacija – tai ypatinga pažeminimo rūšis, kuri apima žmogaus suvokimą, vaizdavimą ar traktavimą kaip kažką, kas nėra žmogiška (de Ruiter, 2023). Išankstinis nusistatymas atsiranda tada, kai žmonės tiki, kad stereotipas yra teisingas, ir taiko atitinkamus jo apibendrinimus savo požiūryje vertindami kitus, kuriuos šis stereotipas atitinka (Allport, 1954; Devine, 1989; cit. Frost, 2011).

Stigma yra socialiai sukonstruota, priklausanti nuo konteksto ir santykių bei susidedanti iš požymio, kuris pažymi asmenį kaip skirtingus, o tai veda į asmens savo vertės praradimą (Major ir O'Brien, 2005; cit. Yang, Kleinman, Link, Phelan, Lee ir Good, 2007). Stigmatizacijos aki-vaizdumą lemia nenoras bendrauti, vengimas, socialinis atstūmimas, nuvertinimas, diskreditavimas, dehumanizavimas (Dovidio ir kt., 2000; Herek, 1999; cit. Bos, Pryor, Reeder ir Stutterheim, 2013).

Stigmą išgyvenantys asmenys, siekdami sumažinti neigiamą stigmos socialinį ir psichologinį poveikį, gali taikyti įvairias įveikimo strategijas – įveikimas, priešinimasis stigmat, slėpimas. Įveikimas (angl. *coping*) apėmė sąmoningas, valingas pastangas reguliuoti emocijas, mintis, elgesį, fiziologiją ir aplinką, reaguojant į stresą sukeliančius įvykius ir aplinkybes (Compas et al., 2001; cit. Miller ir Kaiser, 2001, p. 77). Priešinimasis stigmatui numato asmens nesutikimą su neatitiktimu stereotipiniams lūkesčiams (Barreto, 2014). Pasak Barreto (2014), stigmatizuoto

tapatumo slėpimas kaip atskira strategija gali apsaugoti asmenį nuo galimos stigmatizacijos, bet tuo pačiu metu turėti ir neigiamų pasekmių, kadangi gali sukelti nuolatinės kaltės ir gėdos jausmą, pablogėti bendra psichologinė ir fizinė sveikata. Visos įveikimo strategijos skirstomos į dvi pagrindines (Crocker, Major ir Steele, 1998; Major ir O'Brien, 2005; Miller ir Kaiser, 2001; cit. Bos et al., 2013):

1. Į problemą orientuota įveika, nukreipta į asmens ir aplinkos santykį, kai vyksta informacijos apie save kontroliavimas (neatskleidimas), atsiribojimas, bendravimas su panašią „stigmatizavimo patirtį“ turinčiais asmenimis, ieškoma socialinės paramos.

2. Į emocijas orientuota įveika, nukreipta į stigmą išgyvenančių asmenų neigiamų emocijų reguliavimą, kas apima neigimui išankstinių nuostatų minimizavimą, atsiribojimą nuo savo stigmatizuojamo tapatumo.

Ramarajan ir Reid (2013; cit. Richard ir Hennekam, 2021) teigimu, asmenų taikomos savo stigos tapatumo valdymo strategijos apibrėžiamos kaip „stigos turėtojų strategijų rinkinys“. Asmenys gali pabrėžti kitus, labiau vertinamus jų turimus socialinius tapatumus (Creed ir kt., 2010; Reid, 2015; Rogers ir kt., 2017; cit. Richard ir Hennekam, 2021, p. 3). Asmenys, patiriantys stigmą, taip pat gali pareikšti priešingus stigmatizuotam tapatumui teiginius, kurdami ir aiškindami, kaip jie suvokia savo tapatumą (Slay ir Smith, 2011; Toyoki ir Brown, 2014; cit. Richard ir Hennekam, 2021). Asmenys, patiriantys stigmą, tarsi suabejoja stigmatizuoto tapatumo reikšme ir bando sukurti naują, pozityvesnę savo tapatumo supratimą (Creed ir Scully, 2000; Thomas ir Davies, 2005; cit. Richard ir Hennekam, 2021).

TYRIMO METODOLOGIJA

Kokybinio tyrimo pasirinkimą pagrindžia Greene (1994; cit. Fisher, 2012) mintis, kad kokybinis tyrimas suteikia balsą tiems, apie kuriuos paprastai nutylima ir kurie nematomi; kokybiniai tyrimai gali suteikti informacijos apie tikrąją jų padėtį. Kokybinio tyrimu taip pat siekiama suprasti, ką reiškia patirti tam tikras sąlygas ir kaip asmenys tvarkosi su tam tikromis situacijomis (Willig, 2008, p. 8). Šiame tyrime pasirinktas

duomenų rinkimo metodas – interviu. Laikantis iš dalies struktūruoto interviu vedimo principo, jo metu nebuvo laikomasi griežtos klausimų tvarkos ar numatytų pasakyti žodžių. Buvo užduodami papildomi klausimai, siekiant gauti išsamesnių, susistemintų duomenų, kas leistų praturtinti tyrimą (Rupšienė, 2007).

Interviu su 15 tyrimo dalyvių, benamystę patiriančiomis moterimis, gaunančiomis apgyvendinimo paslaugas nakvynės namuose, buvo atlikta 2024 m. pavasarį. Atliekant tyrimą buvo pasirinkta ir naudojama mišrioji tikslinė atranka: imtis sudaroma remiantis kriterinės ir patogiosios atrankos kriterijais. Duomenys buvo renkami kviečiant tyrimo dalyvius pagal šiuos kriterijus – moterys, gyvenančios nakvynės namuose, turinčiuose savivaldybių biudžetinių įstaigų statusą. Į tyrimą buvo įtrauktos 3 įstaigų klientės. Patogioji imtis formuojama kaip galima, pasitelkus lengviausiai prieinamus atvejus (Rupšienė, 2007).

Interviu duomenų analizei taikytas refleksyvosios teminės analizės metodas (angl. *reflexive thematic analysis*, RTA) (Braun ir Clarke, 2006). Tyrėjo refleksyvumas išskiria šį duomenų analizės metodą iš kitų teminės analizės būdų. Refleksyvosios teminės analizės duomenų apdorojimo procesas apima šiuos etapus (Braun ir Clarke, 2012, 2013, 2014, 2020; cit. Byrne, 2022): susipažinimas su interviu duomenimis, kodavimas, temų kūrimas, temų peržiūra, temų įvardijimas, rezultatų rengimas ir susiejimas su literatūra.

Laikantis konfidencialumo ir anonimiškumo principo tyrimo dalyvių vardai pakeisti, nenurodoma informacija apie miestus, kuriuose buvo atliktas tyrimas, bei kita informacija, pvz., interviu metu paminėti artimųjų vardai, pagal kuriuos būtų galima identifikuoti tyrimo dalyves.

REZULTATAI

Moters be namų perspektyva: *Mano požiūris tai teigiamas, bet matot, aš juk ne dauguma, suprantat (Vilma, 64 m.)*

Tyrimo dalyvės, pasakodamos, koks yra, jų nuomone, visuomenės požiūris į žmones be namų ir į nakvynės namus, patvirtino stigmatizuojantį

ir dehumanizuojantį žmonių be namų suvokimą. Pasak tyrimo dalyvės (Onos, 77 m.), visuomenė netiki, kad žmogus be namų gali elgtis „pagėdaujamai visuomenės akyse“, juk jam priskirta etiketė: <...> *sako, kad čia bomžai. Ko laukt iš jų* (Ona, 77 m.). Tyrimo dalyvė Antanina (65 m.) teigia, kad visuomenė į neturinčius namų žmones žiūri kaip į benamius ir valkatas:

<...> Nu kaip, jau gi valkata, benamiai, skaitosi, nu neturintys namų žmonės (Antanina, 65 m.).

Bos ir kt. (2013) teigimu, stigmatizuojančios etiketės atsiranda istoriniame ir kultūriniame kontekste, o jų galia susijusi su sutarimu, pagal kurį ji suprantama. Istoriniame kontekste buvimas valkata siejosi su laisvu žmogumi, o etiketė „valkata“ susijusi su asmens mobilumu, nepritapimu ir nuolatiniu gyvenamosios vietos ieškojimu (Sadauskas, 2010). Bastian ir Haslam (2011, p. 4) teigimu, dehumanizaciją lydi tokios reakcijos kaip pasibjaurėjimas ir panieka, skatinančios moralinę atskirtį ir išankstinį kraštutinį emocinį nusistatymą laikant žemo statuso žmonėmis. Tyrimo dalyvės Valerijos (63 m.) pasakojime matyti visuomenės nuomonė apie žmones be namų, kuri atspindi moralinį vertinimą ir žymi atskirtį bei žmogaus statuso neatitikimą:

<...> yra degradavęs benamis, reiškia, jau jisai ne žmogus, degradavęs žmogus (Valerija, 63 m.).

Tyrimo dalyvė Saulė (64 m.) pasakoja, kad į nakvynės namus ateina gyventi socialiai pažeidžiami asmenys, o pagal visuomenėje konstruojamą socialinį statusą jie nelaikomi lygiaverčiais visuomenės nariais: <...> *tu kitos kategorijos, žemesnės kastos žmogus.*

Pasak tyrimo dalyvės Rūtos (67 m.), asmenys, išgyvenę asmeninius praradimus ir tapę benamiais, tampa paniekos objektais, visuomenės vertinami kaip nelygiaverčiai ir antrarušiai nariai, visuomenei nenaujingos atmatos:

<...> [kaip] antrarušiai kokie, kai sakė, kaip jau tokia, nu jau kaip sakau, gyvenimo atmatos, vienu žodžiu, kad jeigu čia [nakvynės namuose] jau gyvenam, vienu žodžiu, nieko neturim <...> (Rūta, 67 m.).

Stereotipai, pagal kuriuos benamystę patiriantys asmenys vaizduojami kaip silpnavaliai, nesugebantys susitvarkyti asmeninio gyvenimo, nemotyvuoti, atskleidžiami tyrimo dalyvės Žanetos (42 m.) pasakojime. Pasak jos, visuomenė į gyvenančius nakvynės namuose žiūri su išankstiniu nusistatymu, kad tai jų asmeninė nesėkmė, o ilgalaikis psichoaktyvių medžiagų vartojimas, visuomenės vertinimu, tampa jų gyvenimo būdo „norma“, iš kurios nesistengiama išbristi:

<...> kad atseit, čia man gerai, aš taip ir toliau gyvensiu ir iš šito viso šito net nesistengiu išbristi (Žaneta, 42 m.).

Tyrimo dalyvės Valdos (62 m.) teigimu, visuomenė kuria išankstinius stereotipus ir įvairūs neigiami vertinimai neskatina tokių žmonių supratimo: *<...> jeigu dažniau [su tuo] susidurtų (Valda, 62 m.).* Kita tyrimo dalyvė Vilma (64 m.) prisipažino, kad anksčiau pati turėjo išankstinį nusistatymą nakvynės namų atžvilgiu. Ji galvojo, kad čia viskas blogai. Jos požiūris labai pasikeitė čia apsigyvenus, kai suprato, kad nakvynės namuose ji nerado to, kas galėjo patvirtinti jos ankstesnį nusistatymą. Anot tyrimo dalyvės, dauguma į nakvynės namus žiūri kaip į baisiausią dalyką, koks gali nutikti. Tyrimo dalyvės Vilmos (64 m.) nuomone, spaudoje ar socialiniuose tinkluose pateikiami negatyvūs vaizdiniai apie benamystę patiriančius asmenis, kas formuoja neigiamą visuomenės požiūrį ir prisideda prie šios asmenų grupės stigmatizavimo:

<...> mano požiūris tai teigiamas, bet matot, aš juk ne dauguma, suprantat (Vilma, 64 m.).

STIGMATIZUOTO TAPATUMO ĮVEIKOS IR POZITYVAUS TAPATUMO KONSTRAVIMO STRATEGIJOS

Slėpimas: Nesakiau, kad aš čia gyvenu (Valerija, 63 m.)

Stigmatizuoto tapatumo slėpimu siekiama pristatyti save kaip turintį labiau vertinamą socialinį tapatumą (Goffman, 1963; Katz, 1981; cit. Newheiser ir Barreto, 2014). Slėpimui(si) būdingas noras aktyviai slėpti

informaciją, susijusią su savo tapatumu, kuris siejamas su stigma, naudojant įvairius būdus, tokius kaip melavimas, vengimas, nutylėjimas, dangstymas (Foster ir Talley, 2023).

Pasak tyrimo dalyvės Valerijos (63 m.), ji neatskleidžia kitiems ir nesako, kad gyvena nakvynės namuose. Tyrimo dalyvė pasakojo, kad jei susitinka senus pažįstamus mieste ar poliklinikoje ir jos paklausia, kur gyvena, ji visada sako nuomojanti butą: <...> *meluoju, sakau nuomoju... aš nemoku meluoti, aš raust pradedu kažkaip, pasimetu* <...> (Valerija, 63 m.). Tyrimo dalyvei tai neįprasta ir nepatogi situacija, verčianti raudonuoti iš gėdos, sutrikti. Tačiau tyrimo dalyvei jos kaip asmens vertė, priklausanti nuo kitų žmonių požiūrio, yra reikšminga, todėl ir taiko savitą strategiją – *nuomoju... nesakau* (Valerija, 63 m.).

Tyrimo dalyvė Vilma (64 m.), siekdama išlaikyti ryšį su dukra, anūkais, kuris, jos manymu, šiuo metu yra labai geras, slepia nuo jų faktą, kad gyvena nakvynės namuose. Tyrimo dalyvė pasakojo, kad dukrai sako gyvenanti pas bendradarbę. Slėpimas tyrimo dalyvės įvardijamas kaip apsauga nuo galimo išankstinio nusistatymo ir neigiamo vertinimo, nuo to, kas gali būti suprantama kaip kraštutinė gyvenimo forma, *baisiausia, kas gali atsitikti* (Vilma, 64 m.):

Norėčiau neslėpti, bet kol kas dukrė dar nežino, aš kaip gyvenu pas buvusią bendradarbę, nes taip pat bus, aš ją [dukterį] apsaugosiu, suprantat, vis tiek atėjus laikui pasakysiu <...> apsaugau nuo, kad, oi, kad nakvynės namai tai baisiausia, kas gali atsitikti, suprantat, kada aš gyvenu, nu, kad atrodo, jau labai baisu... va mano dukters, mano santykis su dukra ir su anūkais geri labai <...> o aš sakau pas bendradarbę būnu, bet aš kol kas dar nepasakiau, laikiu tinkamo momento (Vilma, 64 m.).

Tyrimo dalyvė savo pasakojime pabrėžia, kaip kitiems gyvenimas nakvynės namuose <...> *kad atrodo, jau labai baisu* <...> *oi, kad nakvynės namai tai baisiausia, kas gali atsitikti* (Vilma, 64 m.).

Tyrimo dalyvė Vilma (64 m.) pasakojo laukianti tinkamo momento papasakoti dukrai, kad gyvena nakvynės namuose, atskleisti savo situaciją, neapsiriboti stigmatizuotu tapatumu. Tyrimo dalyvės teigimu, prioritetų gyvenime susidėliojimas, aktyvus socialinis gyvenimas, tinkamos gyventi nakvynės namuose sąlygos sukuria sąlygas atsiriboti

nuo neigiamo visuomenės požiūrio. Esminis dalykas tyrimo dalyvei dabar – jaustis gerai:

<...> prioritetai, galima sakyti, jau tokie... kaip ir... jau pastovūs ir tas požiūris mano, man jįsai neigiamas, [tačiau] manęs neveikia, iš tikrųjų aš atsiribojau, suprantat, man gerai. Aš skaitau, aš visur dalyvauju ir tikrai manęs neveikia iš tikrųjų, kad čia neigiamas požiūris, aišku, ne visų, bet daugumos taip (Vilma, 64 m.).

Newheiser ir Barreto (2014; cit. Foster ir Talley, 2023) teigimu, daugelis asmenų, į kuriuos nukreiptos neigiamos visuomenės nuostatos, kuria teigiama patirtį ir įsitikinimus apie savo tapatumą, todėl nėra poreikio ar noro tai slėpti. Teigiama, kad laikui bėgant stigmą turintis asmuo gali pereiti nuo vienos strategijos prie kitos (Darling, 2003; Fine ir Asch 1988; Herman 1993; Siegel et al., 1998; cit. LeBel, 2008). Pavyzdžiui, asmenys gali taikyti tokias strategijas kaip slėpimas savo „stigos karjeros“ pradžioje, o vėliau pereiti prie aktyvių strategijų (pvz., prevencinio atskleidimo arba socialinio aktyvumo) (Darling, 2003; Herman, 1993; Siegel et al., 1998; cit. iš LeBel, 2008, p. 419). Tyrimo dalyvės Vilmos (64 m.) atveju pastebimas pirmiausia atsiribojimo strategijos naudojimas: atsiribojimas nuo neigiamo aplinkos požiūrio, savęs „teigiamas aš formavimas“ per kasdienės praktikas, vėliau slėpimas nuo dukros ir ruošimasis atskleisti prisipažįstant, kad gyvena nakvynės namuose.

Mūsų tyrimo rezultatai patvirtina kitų tyrimų radinius, jog žmonės, turintys stigmatizuotą tapatumą, susiduria su išankstiniu visuomenės nusistatymu ir stereotipais (Crocker et al., 1998; Jones et al., 1984; cit. Newheiser ir Barreto, 2014). Stigma sumažina asmenų be namų galią ir statusą, o tai lemia jų diskriminaciją (Link ir Phelan, 2001; cit. Quinn ir Earnshaw, 2013). Tyrimo dalyvė Ala (64 m.), siekdama išvengti išankstinių nusistatymų ir stereotipų neigiamo poveikio, darbe slėpdavo, kad neturi namų. Būti benamiu, pasak tyrimo dalyvės, reiškia turėti daug asmeninių trūkumų, tai liudija apie nenusisėkusį gyvenimą, kas veda prie galimo asmens nuvertinimo, nesiskaitymo su jo nuomone, socialinio atstūmimo ir diskriminavimo darbe. Link (1987) ir Meyer (2003) (cit. Frost, 2011, p. 7) teigimu, kadangi stigmą patiriantys asmenys gyvena visuomenėje, kurios struktūros palaiko stigmatizaciją, jie gali pradėti

socialinę sąveiką manydami, kad kiti juos atstums dėl jų socialinio statuso, ir šis atmetimo lūkestis, nepriklausomai nuo to, ar atmetimas iš tikrųjų vyksta, užkrauna kognityvinę našta:

Aš dažniausiai sakydavau, [kad] nuomojuosi <...> bet aš įsivaizduoju, aš daug... už tai ir slepiama, pavyzdžiui, kokiame darbe dirbtum ir [kiti] sužinotų, kad tu esi benamė... reikia ir slėpti tai <...> Nu tai automatiškai jau nevertinamas žmogus... jau jis, su juo, jokia [jo] nuomone nesiskaito. Vat taip yra neigiamas požymis, kuris tikrai jau žmogui kažko trūksta, kažkoks nelaimėlis, nenusisėkęs tavo gyvenimas (Ala, 64 m.).

Quinn ir Earnshaw (2013) teigimu, asmenys gali manyti, kad kiti juos menkins, jeigu jų stigmatizuotas tapatumas taps kitiems žinomas. Kaip teigė Hickman, Kuhn (1956; cit. McCall, 2003, p. 11), asmuo įsisavina savo vaidmenis ir statusus, o kartu su jais ir lūkesčius, kurių jo atžvilgiu turi kiti svarbūs asmenys.

Tyrimo dalyvė Ala (64 m.) pasakojo, kad dėl nuolatinio slėpimosi jos bendravimas darbe buvo ribotas, tai kėlė jai pastovią kančią ir lėmė uždarumą. Kentėjimas suteikia išraišką ne aktyviam, bet pasyviui balsui „aš“ kaip objektui ir tam, kas yra chroniška ir ilgalaikiška (Tereškinas, 2014, p. 155). Tyrimo dalyvė taip apibūdina savo kentėjimą:

Nu sakau darbe, niekas nežinodavo, už tai ir bendravimas [buvo] ribojamas su kiekvienu žmogumi, negali net atsivesti, pavyzdžiui, į namus, jau automatiškai užsisiklendi... sugebėdavau taip. Dabar tai aš jau pensijoje ir tai kartais padirbdavau, kai trūkdavo lėšų, aš nesakydavau niekam. Kentėjau tai, kad negalėjau bendrauti oriai su žmogum (Ala, 64 m.).

Teigiama, kad sprendami, kada ir kaip atskleisti informaciją apie save, stigmatizuoti asmenys turi pasverti „atskleidimo išlaidas ir naudą“, t. y. rinktis tarp to, ar nerimauti dėl to, ką žmonės manys apie juos, ir išreikškiamo pritarimo jų asmeninei galiai (LeBel, 2008). Tyrimo dalyvė Ala (64 m.) pasakojo, kad ieškodama darbo ir prieš apsisprendama įsidarbinti pasverdavo, ar reikės pasakyti gyvenamosios vietos adresą, t. y. atskleisti apie save tai, kas sukeltų pavojų jos garbei ir galėtų pažeisti jos reputaciją, todėl tekdavo tokio darbo atsisakyti, kad ir koks naudingas atrodė:

<...> jeigu aš matydavau netgi įsidarbinant reikės adreso, tai aš jau negalvodavau apie tokį darbą, čia atpuola, ir jeigu sakytų, va nuo durų

paimam mes, parvežam arba vėlai grįžti, toks irgi ne. Nu, kad būtų tiki-mybė, jeigu sužinos, pavojus toks man grėstų, atsisakydavau, kad ir koks naudingas darbas būtų, bet vis tiek imtų turbūt viršų tas, kad man jau čia ne reputacija (Ala, 64 m.).

Goffman (1986) teigimu, staigaus stigmatizavimo skausmą žmogui sukelia neramumas dėl savo tapatumo ir supratimas bei įsisąmonini-mas, kuo tapo. Tyrime tai išryškėja dalyvėms sumenkinant savo ir kitų asmenų be namų vertingumą, pristatant stereotipinį benamio įvaizdį, su kuriuo save sieja:

Ne, aš tikrai... kas vertins tokį žmogų, kai jau jis <...> Nu tikrai, ir čia nieko nepakeisi, ir kodėl klaidinga, čia nėra klaidinga nuomonė, vat bena-mis jau kažką praradęs esi, pražioplinęs, kaip aš, pavyzdžiui, nesusimąs-čiusi apie savo verslą vykdyti (Ala, 64 m.).

Stigmatizuoto tapatumo slėpimas socialinių sąveikų metu padidina neigiamą nuostatą apie save (Barreto et al., 2006; cit. Newheiser ir Barre-to, 2014). Stigmos internalizavimas atsiranda ne tik dėl tiesiogiai patiria-mos diskriminacijos, bet ir dėl galimo asmens nuvertinimo numanymo (Quinn, Williams ir Weisz, 2015; cit. Lattanner ir Richman, 2017). Stigmos internalizavimą lydi neigiami įsitikinimai apie save, žemos santykinės vertės suvokimas, gėda ir lūkesčiai, kad socialinė atskirtis ne tik tikėtina, bet ir pagrįsta (Ritsher ir Phelan, 2004; Watson, Corrigan, Larson ir Sells, 2007; cit. Lattanner ir Richman, 2017, p. 380). Stigmos internalizavimas tyrimo dalyvę veda per savęs kaltinimo patirtį, bausmę, kurią susieja su jausta puikybe, kuri, anot tyrimo dalyvės, dabar ją nužemino:

<...> matyt, Dievulis mane baudžia taip sakant <...> Tai vat, kad aš bu-vau, gal ir turėjau puikybės jausmą, kas tai aš anksčiau... ir vat pasodino, sulygino (Ala, 64 m.).

Skirtingai nei kitų tyrimo dalyvių, kai slėpimas yra asmeninis, są-moningas pasirinkimas, tyrimo dalyvės Audronės (55 m.) atveju vienos ją priimančios aplinkos atstovai *skatina slėpti* gyvenamąją vietą, pagal kurią ją būtų galima identifikuoti kaip turinčią stigmatizuotą tapatumą kitiems asmenims, kurie jos nepažįsta. Tyrimo dalyvės pasakojime ryškėja aplinkos atstovų pasakytas patarimas ir paraginimas: nesakyk, slėpk, nekalbėk ir neišsitar-k:

<...> ta gėlininkė, kur labai artimai bendravom, [patardavo] „tik nors nesakyk niekam, kad tu iš nakvynės, nors niekam nekalbėk, nors neišsitar“ <...> ten, kur einu savanoriauju, man buvo prašyta slėpt, nesakyt ir prie kitų... Nesakyk, Audrone, tik nekalbėk, tik nekalbėk, kad tu iš nakvynės namų, kad tu ten gyveni (Audronė, 55 m.).

Goffman (1986) teigimu, asmeniui patariama matyti save kaip visa-vertį žmogų, kaip ir visi kiti, kuris blogiausiu atveju išstumtas iš to, kas galiausiai yra tik viena iš socialinio gyvenimo sričių, jis yra ne tipas ar kategorija. Tyrimo dalyvė savo pasakojime paneigia visuomenės klijuojamą jai etiketę apie asmenis, gyvenančius nakvynės namuose, kad jie yra *nešvarūs, netvarkingi „prasmirdę benamiai“*. Kartu apibūdina savo ankstesnį gyvenimą, iki apsigyvenimo nakvynės namuose, kai neturėjo kur gyventi, ir tai buvo kur kas blogiau:

<...> nu tai sakau gi ne palapinėje gyvenu, yra ir nusipraust, yra viskas, tu tvarkingas ateini, tu neateini prasmirdęs kažkoks... tai va sakau, kai man buvo ta situacija, kada aš neturėjau, man buvo baisu, aš jau nežinojau, ką man daryt (Audronė, 55 m.).

Tyrimo dalyvė Valda (62 m.) pasakojo, kad naudoja slėpimo strategiją, nes gėda pasakyti, kad gyvena nakvynės namuose, o atskleidimas, pasak tyrimo dalyvės, gali sukurti labai blogą reputaciją. Tyrimo dalyvės pasakojime taip pat minimas saugus, dalinis informacijos apie save atskleidimas tam tikriems žmonėms, kurie, tyrimo dalyvės manymu, jai gali padėti:

<...> bet jei žmogus prisėda, klausinėja, tai jau reiškiasi jis pagalbą duos man <...> tai atsisėda, tai va, jums „palaukit“, sako: „Nueisiu į parduotuvę, nupirksiu maisto kokio“, arba duoda pinigų, „nusipirksit“, sako (Valda, 62 m.).

Šis tyrimo dalyvės atskleidimas Corrigan ir Lundin (2001; cit. LeBel, 2008) įvardytas kaip atskleidimo privalumas, dėl kurio nereikia jaudintis, nes, pasak tyrimo dalyvės, išreiškia jai pagalbą, o aplinkinių klausinėjimas gali rodyti nuoširdų domėjimąsi tyrimo dalyvės gyvenimu.

Standartai, kuriuos asmuo perėmė iš plačiosios visuomenės, leidžia jam jautriai ir giliai suvokti, ką kiti laiko jo trūkumais, neišvengiamai

priverčia, kad ir akimirka, sutikti, jog iš tiesų neatitinka to, koks iš tikrųjų turėtų būti (Goffman, 1986, p. 7).

Priešinimasis stigmatui: *Pasitrauki, geriau nežiūrėti, geriau į veidrodį (Žaneta, 42 m.)*

Barreto (2014) teigimu, stigmatizuoti asmenys priešinasi stereotipams, kurie nukreipti prieš juos, parodydami, kad stereotipiniai lūkesčiai jiems kaip asmenims netaikomi. Taip išreiškiamas nepasitenkinimas išankstiniu nusistatymu ir sukuriamą galima konfrontacija, patvirtinant tikėjimą grupės vertingumu. Tyrimo dalyvių pasakojimuose išryškėjo keli pasipriešinimo būdai.

Pasipriešinimas, anot tyrimo dalyvės Žanetos (42 m.), išreiškiamas kalbos maniera. Tyrimo dalyvės teigimu, pakanka aukštesniu balso tonu reaguoti į neigiamai ją vertinančius aplinkinius ir tarsi reikalaujant patikslinti, ar tikrai jos atžvilgiu pasakyti žodžiai. Pasak tyrimo dalyvės, to pakanka, kad aplinkiniai nuleistų akis ir baigtų pokalbį:

<...> Aš tai sakau: „Jūs čia man pakartokit“ ir iš karto plokštelė užstringa, kaip sakau, ir tuo pasibaigia, nu ir viskas (Žaneta, 42 m.).

Taip pat tyrimo dalyvė pasakojo, kad jos gyvenime buvo situacijų, kada, jos manymu, geriau buvo žiūrėti į veidrodį nei į supančią aplinką: *<...> Pasitrauki, geriau nežiūrėti, geriau į veidrodį (Žaneta, 42 m.).* Galima daryti prielaidą, kad tyrimo dalyvė tarsi priešinasi Cooley veidrodinio „Aš“ teorijoje aprašytam aplinkos neigiamų nuostatų internalizavimui, kai asmuo kuria savivaizdį pagal taip, kaip kiti jį mato ir vertina. Pasipriešinimo kaip dėmesio į aplinkinius nekreipimo strategiją taiko tyrimo dalyvė Regina (62 m.). Ji pasakojo, kad jai gali sakyti kas ką nori, ji turi savo tvirtą nuomonę visose gyvenimo situacijose ir aplinkinių požiūris, kad ir koks ji būtų, jai nerūpi:

<...> aš visai nekreipiu dėmesio. Man visai nerūpi. Tegul sako, ką nori, aš einu ir praeina. Aš savo nuomonę turiu ir viskas, man gali sakyti, ką nori (Regina, 62 m.).

Tyrimo dalyvių pasakojimuose pasipriešinimas taip pat atsiskleidžia per stigmatizuojančio požiūrio į nakvynės namus mažinimą. Tyrimo

dalyvė Valda (62 m.) pasakojo, kai susiduria su neigiamu išankstiniu aplinkinių nusistatymu prieš nakvynės namus. Tyrimo dalyvė mano, kad jų nuomonė klaidinga, kad nėra taip, kaip jie galvoja. Pasak jos, buvo tokių situacijų, kai pasiginčydavo, norėdama įrodyti savo nuomonės teisingumą:

Ne, sakau, nesąmonė man visiškai ir netgi, sakau, ir jeigu tu turi draugų, tokių, kurie yra vargšai, neturi kur gyvent, sakau, prašau, ten [nakvynės namuose] labai geros sąlygos <...> nu tai aš dar su jais biškį ir pasiginčinu, aišku (Valda, 62 m.).

Kitos tyrimo dalyvės priešinimasis pasireiškia ginant savo teises. Tyrimo dalyvė Audronė (55 m.) priešinasi klijuojamai nusikaltėlės etiketei. Ji pasakojo, kad reikėjo daug drąsos ir iniciatyvos policijos komisariate įrodinėti savo nekaltumą. Tyrimo dalyvė pasakojo, kai prašė parodyti jai vaizdo įrašą, kuriame ji neva užfiksuota. Pasak tyrimo dalyvės, pamatytas vaizdo įrašas ją nustebino:

<...> berniokas kažkoks eina patamsy, suprantat <...> tai sakau: „Jūs skiriam, kur kažkoks vaikinai, o kur moteris“, sakau, „penkiasdešimt metų“. Sakau: „Žinot, aš tikrai pas viršininką kreipsiuosi“... Nu ir žinokit, „gerai tu čia, dar mes susitiksime“, nu ir mane čia išleidžia (Audronė, 55 m.).

Įveikimas kaip strategija: Grįžtu namo, kol saulė dar nenusileido (Valerija, 63 m.)

Tyrimo dalyvė Valerija (63 m.) pasakojo, kad šiuo metu laukia eilėje socialiniam būstui gauti. Pasak tyrimo dalyvės, gyvenimu nakvynės namuose ji patenkinta ir džiaugiasi, kad gerai sutaria su socialiniais darbuotojais, tačiau vis tiek jaučiasi benamė: *<...> nu vis tiek, vis tiek benamė, benamė... Kažkaip [jaučiuosi] savy <...> (Valerija, 63 m.).* Tyrimo dalyvė pasakojo, kad dainuodama stengiasi nusiraminti ir nusiteikti pozityviai. Jos mėgstama Vilčinsko daina „Grįžtu namo, kol saulė dar nenusileido“ susijusi su prisiminimais apie ankstesnius namus. Tyrimo dalyvė pasakojo, kad kai pradeda darytis graudu ar kyla bloga nuotaika, kai galvoja apie savo dabartinį gyvenimą ir baiminasi dėl ateities bei norisi verkt, ši daina iškyla jos mintyse. Pasak tyrimo dalyvės, tuomet

jai būna sunku išbūti su savo neigiamomis mintimis, emocijomis ir ji pradeda dainuoti. Ji pasakoja, kad tai padeda ir nesvarbu, ar kas nors girdi ją dainuojant, ji nekreipia į tai dėmesio. „Namai“ yra daugiamatė ir sudėtinga sąvoka, tačiau dažnai tai yra apsaugota vieta, kur asmuo gali pasitraukti, kad pajustų laisvę, ramybę, privatumą ar tylą (Hilli ir Eriksson, 2019; cit. Kneck et al., 2021, p. 2). Svarbu grįžti namo, nusikelti ten bent per dainą ir prisiminimus, pabūti ramybėje, privačiai ir tyloje:

Grįžtu namo, į savo namus... kad yra mano namai, savas kampas yra savas, laukiu buto... kaip į butą gal grįšiu (Valerija, 63 m.).

Kita tyrimo dalyvė Žaneta (42 m.) pasakoja, kad stengiasi nusiteikti pozityviai. Jos manymu, viskas priklauso nuo požiūrio į gyvenimą. Toks nusiteikimas padėjo jai įveikti neigiamas mintis. Tokį patarimą ji gavo iš artimos aplinkos, tai tapo mintimi, kuri dabar yra vidinio monologo dalis. Tyrimo dalyvės teigimu, svarbiausia – tikėti, kad rytoj bus geresnis, svarbu gyventi šia diena, neatsigręžiant į praeitį:

<...> praeitis, juoda dėžė, mes juodu markeriu ją nubraukiam, gyvenam šia diena, o rytoj bus dar geriau, o rytoj bus dar geriau <...> stengiuosi, kad bus dar geriau, svarbiausia tikėt (Žaneta, 42 m.).

Tyrimo dalyvė Audronė (55 m.), pasakodama apie save, teigia, kad aplinkinių vadinama „Geležine moterimi“. Pasak tyrimo dalyvės, pati kartais stebisi, iš kur pas ją tiek daug kantrybės ir tvirtybės. Ji pasakojo, kad buvo momentų, kai kilo neigiamų minčių ir suabejojo savo gyvenimo prasmingumu. Moteris pasakojo, kad tuo metu ragino rasti savyje jėgų įveikti sunkumus ir sau įsipareigoti:

Aš pasakau sau, nu ir ką tu, Audrone... ką tu tuo laimėsi, nieko, sakys „gėrė, gėrė“ ir va... ne... dar mano smegenys, sakau, neištirpę tiek, aš turiu rast, turiu rast tų jėgų, aš turiu įrodyti sau <...> (Audronė, 55 m.).

Pozityvaus tapatumo konstravimas: Aš negaliu, jeigu gėlytė tarp žolių (Viktorija, 68 m.)

Tyrimo dalyvės atskleidžia teigiamo kūno įvaizdžio kaip moteriško tapatumo kūrimo svarbą. Kūno įvaizdis gali turėti svarbių pasekmių benamystę patiriančių moterų savigarbai visuomenėje, kurioje akcentuojama

fizinė išvaizda kaip tapatumo komponentas (Mitchell, Ramsey ir Nelson, 2018). Tyrimo dalyvė Gražina (64 m.) pasakojo, kad jai svarbu rūpintis savimi, gražiai atrodyti, nes tik vieną kartą gyvenanti. Tyrimo dalyvė Vilma (64 m.) pasakojo, kad šiais metais pradėjo daryti mankštą, atsisakė nesveikų maisto produktų. Pasak jos, tai tik nereikalingos kalorijos, kurios kaupiasi ten, kur nereikia:

<...> nu kam tos reikalingos kalorijos... tikrai jos kaupiasi ten, kur [nereikia], tai yra riebalai kaupiasi ten, kur nereikia (Vilma, 64 m.).

Tyrimo dalyvė Ala (64 m.) pasakojo, kaip jai svarbu gražiai atrodyti, o tam jai reikia save pamatyti veidrodyje. Pasak tyrimo dalyvės, nakvynės namuose nėra didelių veidrodžių, kad ji galėtų pamatyti save, todėl ji vaikščiodavo į parduotuvę pasižiūrėti, kaip atrodo. Tyrimo dalyvė pasakojo, kad dėl per dažno vaikščiojimo ją pradėjo sekti apsaugos darbuotojai, manydami, kad ji nori ką nors pavogti. Tyrimo dalyvė pasakojo, kad prisipažino ateinanti į šią parduotuvę tik pasižiūrėti į veidrodį:

<...> mane pradėjo viena apsaugos darbuotoja labai intensyviai sekti, galvoja, kad aš vaikštau ir noriu ką nors pavogti, ir vieną kartą taip primygtinai eina iš paskos, tai aš pasakiau: „Galiu jus nuraminti“, aš prisipažinau. Aš čia ateinu pasižiūrėti į veidrodį (Ala, 64 m.).

Tyrimo dalyvė Valda (62 m.) pasakojo, kaip jai svarbu būti jautriai ir besirūpinančiai. Labai svarbu, kad darai gerą darbą žmogui. Tyrimo dalyvė pasakojo apie anksčiau įvykusias dvi avarijas, kuriose ji skubiai ir laiku suteikė pirmąją pagalbą nukentėjusiems asmenims. Moteris pasakojo, kad ėmėsi iniciatyvos, jog nukentėję asmenys greičiau patektų į ligoninę. Jai labiausiai įsiminė, kai atsigavęs žmogus ją pavadino angelu:

<...> ooo, sako, koks čia angelas mane glosto. Man taip patiko <...> (Valda, 62 m.).

Kita tyrimo dalyvė Viktorija (68 m.) pasakojo, kad jai labai rūpi nuo karo Ukrainoje pabėgę asmenys. Pasak jos, norėdama jiems padėti mežga vaikams kojines:

<...> ten vaikams kojinyčių pridarau ir visko, gaila jie man, atvažiuoja iš to karo, aš toks žmogus, aš labai labai visus [myliu], nu nežinau, man gailėtis yra (Viktorija, 68 m.).

Tyrimo dalyvė taip pat pasakojo, kad jai svarbu rūpintis nakvynės namų aplinka, ji niekada nelaukianti, kol kas nors jos paprašys, pati nu-eina apravėti šalia esantį darželį. Moteris pasakoja, jog aplinkiniai stebisi, kodėl ji tai daranti, nes yra jaunesnių moterų. Pasak tyrimo dalyvės, <...> *aš negaliu, jeigu gėlytė tarp žolių* (Viktorija, 68 m.).

Tyrimo dalyvė Saulė (64 m.) save įvardijo kaip mokytoją guodėją, apibūdinama santykį su šalia gyvenančia kaimyne. Ji pasakojo, kad pas ją ateina nakvynės namų kaimynė išsipasakoti dėl darbe patiriamų sunkumų. Pasak moters, kadangi pati turi panašios patirties, ji išklauso ir pamoko kaimynę, kaip sureguliuoti situaciją darbe, kad būtų lengviau dirbti. Pasak kitos tyrimo dalyvės Žanetos (42 m.), ji kaip moteris visada puola padėti. Jos nuomone, su kitais gyventojais ruošiamas maistas visada būna skanesnis. Pasak tyrimo dalyvės, pietavimas su kitais nakvynės namų gyventojais leidžia jai pajauti bendrystę. Moteris pasakojo, kad taip pat padeda vyresnio amžiaus nakvynės namų gyventojams:

<...> man nesunku padėti, kur čia gyvenantiems senukams, nu kad ir praeinant tas duris atidaryti ar puodelį išplauti ar kažką, nu man nėra sunku (Žaneta, 42 m.).

Tyrimo dalyvė Audronė (55 m.) pasakojo, kad jaučiasi reikalinga, kai į ją kreipiasi pagalbos. Jai dažniausiai tenka padėti kitiems pasigaminti maisto. Moteris dalinasi, kad visi mėgsta jos lietinius ir grikių blynus, dažnai prašo jų iškepti. Tyrimo dalyvė pasakojo, kad kiti stebisi, kaip ji tokiomis sąlygomis gali tokius skanius blynus iškepti. Pasak pašnekovės, ypatingų sąlygų nereikia, reikia tik noro, kurio ji turi:

<...> jokių sąlygų nereikia, sakau, reikia tik noro, ir prikepiu ir va antrą dieną valgom lietinius Audronės (Audronė, 55 m.).

MOTINOS VAIDMUO

Bimpson, Parr ir Reeve (2022, p. 273) teigimu, moterims, kurios yra motinos, privati namų erdvė tampa pagrindine motinystės vieta, kurioje ji ir vykdoma, todėl tikėtina, kad namų praradimas gali turėti pasekmių moterų kaip motinų tapatumui.

Tyrimo metu surinkti pasakojimai atskleidžia, kaip tyrimo dalyvėms svarbu palaikyti artimus santykius su savo vaikais. Liucija (81 m.) pasakojo, kad kiekvieną dieną eina susitikti su sūnumi. Pasak moters, ji norėtų, kad sūnus galėtų kartu su ja gyventi nakvynės namuose, jinai galėtų jam dažniau padaryti valgyti. Tyrimo dalyvės nuomone, niekas taip juo nepasirūpins kaip mama:

<...> Mama būk. Jis negali vaikščioti vienas. Reikia vedžiot <...> Va ir dabar jis laukia manį. Tai ko jis norės, mama nupirks. Negali nustumt <...> (Liucija, 81 m.).

Tyrimo dalyvė Vilma (64 m.) pasakojo, kad kiekvieną dieną su dukra bendrauja telefonu, jos santykiai su ja labai geri. Ji dažnai vyksta pas dukrą ir jos kartu leidžia laiką.

Kita tyrimo dalyvė Audronė (55 m.) pasakojo, kad su dukra daug bendrauja telefonu, nes ji gyvena užsienyje. Moteris pasidžiaugė, kad su dukra yra labai artimos:

<...> mes tiek paslapčių turim, negu kad aš augau visą tą laiką, aš jokio pokalbio su mama tokio neturėjus kaip su savo dukra (Audronė, 55 m.).

Tyrimo dalyvė Saulė (64 m.) pasakojo, kad jos sūnus išvykęs dirbti į užsienį, su juo daug bendrauja telefonu. Ji skaito Bibliją ir kiekvieną kartą laimina savo sūnų, kad Dievas duotų jam sveikatos.

Institucinių veiksmų vaidmuo moterų benamystės patyrimė: *Sakau, kol nepaklausia (Žaneta, 42 m.)*

Goffman (1986) teigimu, yra tokių stigmų formų, kaip, pavyzdžiui, benamių patiriama stigma, kai bendraudami su viena grupe (pavyzdžiui, artimaisiais) be namų likę asmenys gali slėpti savo nesėkmės ir kartu atskleisti savo situaciją bei statusą kitoms visuomenės grupėms. Gyvenimas nakvynės namuose tarsi patvirtina asmens be namų priklausymą socialinei benamio kategorijai.

Visuomenės suvokimas ir požiūris gali lemti, kaip bus elgiamasi su benamystę patiriančiomis moterimis ir kokia bus joms teikiamų paslaugų kokybė (Paat, Morales, Escajeda ir Tullius, 2021). Remiantis tyrimo dalyvių pasakojimais, stigmatizavimas pasireiškia, kai tenka pasakyti

nakvynės namų kaip gyvenamosios vietos adresą. Tai tampa akivaizdžiu moters benamės statuso patvirtinimu ir įrodymu. Moterys patiria stigmą dėl gyvenimo nakvynės namų įstaigoje. Institucijos, kuriose tyrimo dalyvės jautėsi stigmatizuojamos kaip „moteris be namų“, buvo poliklinika, darbo rinka, socialinės paramos skyrius ir policija.

Būtinybė atskleisti ir nurodyti gyvenamąją vietą atsiranda norint gauti sveikatos priežiūros paslaugas: *„Sakau, kol nepaklausia“* (Žaneta, 42 m.). Tyrimo dalyvė pažymi, jog kai nurodydavo gyvenamąją vietą ir taip atskleisdavo, kad gyvena nakvynės namuose, susidurdavo su tuo, jog poliklinikos ir ligoninės darbuotojai stereotipiškai tai susiedavo su galimu užkrečiamųjų ligų platinimu ir užkrėtimo rizika: <...> *ten [nakvynės namuose] tuberkuliozininkai* <...> (Žaneta, 42 m.). Kaip pažymi interviu dalyvė, tokiu atveju iš karto paprašoma užsidėti kaukę:

<...> *oi, tai čia jau pavojinga, jeigu jau iš nakvynės namų, tai „užsidėkit iš karto kaukę, ten tuberkuliozininkai“, iš karto taip pradeda* (Žaneta, 42 m.).

Tyrimo dalyvė taip pat pasidalino istorija, kai kraujo tyrimams ėmusi medicinos darbuotoja poliklinikoje su įtarimu įvertino tyrimo dalyvės sveikatos būklę, lyg laukė ir siekė įsitikinti, ar pasitvirtins iš anksto nustatyta nepalanki diagnozė: <...> *„tai tikrai niekuo nesergi?“*, *taip piktai* (Žaneta, 42 m.). Tyrimo dalyvė, siekdama paneigti išankstinę slaugytojos nusistatymą dėl savo sveikatos būklės, paskatino ją atlikti tyrimą ir įsitikinti dėl netinkamos nuostatos:

<...> *tai sakau, paimsit tyrimą ir sužinosit, esu sveika* (Žaneta, 42 m.).

Kita tyrimo dalyvė Ala (64 m.) pasakojo, kad mažai kas žino gydymo įstaigoje apie jos gyvenimą nakvynės namuose. Tyrimo dalyvė pasakojo, kad pastaruoju metu keitė keletą poliklinikų, todėl mažai bendravo su savo šeimos gydytoja. Tyrimo dalyvės manymu, jei gydytoja sužinotų, jos nuomone, pasikeistų požiūris: <...> *būtų jau, vargšelis ligonis* (Ala, 64 m.). Pasak moters, atskleidęs benamio statusą asmuo taptų mažiau „vertingu ligoniu“:

<...> su juo gali iš viso nesiskaityti, nesistengti dėl tokio ligonio (Ala, 64 m.).

Interviu dalyvė Valda (62 m.) dalijosi savo patyrimu lankantis įvairiose įstaigose. Kai įstaigų darbuotojai išgirsta apie nakvynės namus, jie parodo daugybę nusistatymų ir savo supratimą apie nakvynės namuose gyvenančius asmenis. Dažnai savo nuostatas jie pademonstruoja išreikšdami moralinį vertinimą, priskirdami įvairias kaltes ir moralines ydas:

<...> kad tipo [yra] žmonės geriantys, alkoholikai ir visokie tokie, pas juos taip... aš jau pastebėjau, kad aha sakai nakvynės namai, „viskas aišku“ sako (Valda, 62 m.).

Interviu dalyvės Mildos (68 m.) nuomone, lankantis poliklinikoje moters švarus kūnas gali tapti „vertingu jos atributu“, išvengiant galimo išankstinio nuvertinimo ir atstūmimo. Nes priešingu atveju:

<...> galbūt [jos] yra tos, kurios nešvarios vaikšto <...> (Milda, 68 m.).

Kita tyrime dalyvavusi nakvynės namų gyventoja Regina (62 m.) teigia, kad gyvenimas nakvynės namuose ją „iškelia“ kaip benamį asmenį, taikant jai dehumanizuojantį suvokimą. Moteris pasidalino istorija, kai dalyvaudama pokalbyje dėl darbo paslaugų sferoje paminėjo, kad gyvena nakvynės namuose. Ji sulaukė neigiamo atsakymo dėl priėmimo į darbą. Tyrimo dalyvė pasakojo, kad jos pasitikėjimą tinkamumu eiti siūlomas pareigas sustiprino pažįstamos moters palaikymas ir tikėjimas, kad ji tikrai gali dirbti šį darbą. Mąstydamą apie šią situaciją, kad jos nepriėmė į darbą, ji pažymi dehumanizuojantį suvokimą apie nakvynės namuose gyvenančius asmenis: „Tu ne žmogus“, „žiūri kaip į kokius šunis“. Žmonės gali suabejoti savo asmenybe, kai su jais elgiamasi kaip su nelygiaverčiais arba tarsi jų egzistencija nėra socialiai vertinga (Honneth, 1992; Sapontzis, 1981; cit. Bastian ir Haslam, 2011). Įtampa tarp to, kaip asmenys suvokiami, ir kaip su jais elgiamasi, tyrimo dalyvės įvardijama pasireiškiančia diskriminacine praktikos forma, nepriėmimu į darbą *ir viso gero* (Regina, 62 m.):

<...> ir viskas, atsisuka... atsisuka, kad tu ne žmogus, aš tai taip, pavyzdžiui, supratau, ten tikrai reikėjo <...> nee, kur gyveni, nakvynės

namuose, ir viskas, ir viso gero. Į nakvynės namus žiūri kaip į kokių šunis, aš taip, pavyzdžiui, suprantu (Regina, 62 m.).

Stigma gali būti subtili, pasireikšti neverbaline išraiška, dėl kurios atsiranda įtempta socialinė sąveika tarp stigmatizuojamų ir nestigmatizuojamų asmenų (Hebl, Tickle ir Heatherton, 2000; cit. Bos et. al., 2013). Tyrime dalyvavusios Žanetos (42 m.) pasakojime tai atsispindi socialinės paramos skyriuje, kai ji pasako, kad gyvena nakvynės namuose, ir susiduria su ten dirbančių darbuotojų žvilgsniais, „nužiūrėjimu nuo galvos iki kojų“, ką galima laikyti stereotipų pritaikymu ir jų patvirtinimų ieškojimu įvertinant asmenų be namų išvaizdą. Interviu dalyvė tai vadina išvaizdos skenavimu:

<...> tada toks skaneris pereina, pasižiūri, ar apsirengus, taip juokiuosi, atrodo, rentgeną pereinu, taip pasižiūriu, taip supranti, kad nuskenuoja (Žaneta, 42 m.).

Vieson (2018) teigimu, stereotipai gali būti klaidingi ir diskriminuojantys, tačiau jie padeda nustatyti grupių skirtumus ir tapti savotiška atpažinimo forma, pateikiant jau suformuotas prielaidas, pagrįstas išvaizda, padedančias žmonėms įsitikinti, ar tam tikros grupės atstovai „atitinka tam tikrus vaidmenis“, *atrodo, rentgeną pereinu (Žaneta, 42 m.).*

Tyrimo dalyvės Saulės (64 m.) pasakojime jausena ir bendra atmosfera, kad esi mažiau vertingas asmuo ir žemesnis žmogus, patiriama dalyvaujant komisijos posėdyje, kai skiriamos socialinės paslaugos. Jaučiamas galios santykis:

<...> pajutau tą tokį, kad kitą kartą vat ta valdžia <...> nu tas vat tok-sai... jau čia aš pajutau iš karto, kad tave skaito žemesniu žmogumi (Saulė, 64 m.).

Audronės (55 m.) atveju, skirtingai nei prieš tai buvusių tyrimo dalyvių, gyvenimą nakvynės namuose lydi policijos pareigūnų klijuojama nusikaltėlės etiketė. Moteris pasidalino prieš keletą metų nutikusiu įvykiu, kai į nakvynės namus pas ją atvyko policijos pareigūnai. Nepaaiškinus, kas nutiko, jai buvo liepiama kartu vykti į komisariatą: *<...> „važiuojam“, sako, „rengiesi“, aš klausiu, kas čia, kaip čia, ką čia, ir tyli visą kelią, tyli mašinoj (Audronė, 55 m.).* Tyrimo dalyvė pasakojo, kad nuvykus

į komisariatą ji buvo tardoma dėl buvimo vietos nusikaltimo dieną ir kaltinama:

<...> tu nemeluok, tu padegei „X“ parduotuvės duris <...> ir jie taip mane puolė... aš nežinau (Audronė, 55 m.).

Šis įvykis moters gyvenime nutiko prieš keletą metų, bet dar ir šiandien ji jaučia didelę nuoskaudą dėl asmens be namų socialinės padėties ir diskriminacijos:

<...> tu [iš] nakvynės namų, kad tu paskutinis jau, vadinasi, kad tave galima dirbt, sudirbt, nu nežinau, man taip skaudėjo, žinokit, ir po šiai dienai dar skauda (Audronė, 55 m.).

Tyrimo dalyvės Reginos (62 m.) nuomone, visų įstaigų darbuotojai turi jau susiformavusius išankstinius nusistatymus ir stereotipus apie benamystę patiriančius asmenis, bet kai kurie to neparodo dėl profesinės etikos išipareigojimų ir kitų elgesį reglamentuojančių standartų:

<...> jie vis tiek elgiasi su žmonėmis, kaip reikia elgtis, bet aš nemanau... kad labai gerai saulė šypsosi danguj, aš tai taip, pavyzdžiui, manau (Regina, 62 m.).

Nakvynės namai: Mane jie pastatė ant kojų (Valerija, 63 m.)

Santykiai – emocinis ryšys ir priemonė humanizuoti pagalbą. Geri santykiai yra tuomet, kai suteikia stimulą ir auklėja, tai pagalba vienas kitam, suteikia saugumo (Johnson, 2001, p. 150). Pasak Johnson, geras santykis – būtinas pagalbos proceso elementas. Remiantis mūsų tyrimo duomenimis, buvo išskirtos šios santykių savybės, kurios svarbios tyrimo dalyvėms.

Neteisiantis požiūris. Šis principas pagrįstas socialinio darbuotojo nekaltinimu dėl esamos padėties. Tyrimo dalyvė Milda (68 m.) pasakojo, kad bendradarbiauja su socialiniais darbuotojais, susitinka, pasikonsultuoja jai rūpimais klausimais. Moteris pasakojo, kad nebuvo tokių situacijų, jog ją subartų ar kalbėtų pakeltu tonu. Tyrimo dalyvė jaučiasi lygiavertė bendraudama su socialiniais darbuotojais:

Kažkaip jautiesi nu kaip ir lygūs mes žmonės. Ne taip, kad tu ten tokia <...> Nesijauti, kad tu nakvynės namuose pažeminta, to nejaučiam (Milda, 68 m.).

Tyrimo dalyvė (Ona, 77 m.) pasakojo, kad jai svarbu, jog socialiniai darbuotojai skiria dėmesio jos individualiai situacijai, pasiteirauja apie jos sveikatą. Tyrimo dalyvė pasakojo, kad nesijaučia „kitokia“:

<...> gerai, žmogiškai, nelaiko, kad mes kažkokie (Ona, 77 m.).

Interviu dalyvė Regina (62 m.) teigė, kad jai svarbu, jog ant jos ne-
pyksta, viską suprantamai jai paaiškina. Jai svarbu, kai ant jos nešaukia, kuriamas malonus santykis, šypsomasi:

<...> nerėkia, malonūs... šypsosi <...> mum ką reikia, vat pasakom, jos visos absoliučiai taip meilčiai, kad jos rėktų, ar ką (Regina, 62 m.).

Empatija. Tai socialinių darbuotojų gebėjimas bendrauti, leisti asmeniui suprasti, kad iš tiesų rūpi jo problema, norima jį suprasti (Johnson, 2001, p. 150). Tyrimo dalyvė Vilma (64 m.) pasakojo, kad socialinės darbuotojos geba įsijausti į jų kaip moterų be namų padėtį, taip pat kurti santykį, užtikrindamos asmens autonomiją, jokie išskirtinumo:

Geros ta prasme... tokios į mūsų padėtį įeina kaip mes tokios benamės <...> Su mumis bendrauja, jokie išskirtinumo nėra kaip... nu kaip va taip, kaip tas bendravimas toks... taip... viskas gerai (Vilma, 64 m.).

Rūpinimasis. Tai socialinių darbuotojų požiūris, kuris atspindi paramą, nuoširdumą, domėjimąsi tyrimo dalyvėmis. Valerija (63 m.) pasakojo, kad bet kuriuo momentu gali pasitarti su socialiniu darbuotoju, kas jai neaišku, jos niekada neatstumia. Pasak tyrimo dalyvės, socialinių darbuotojų pagalba suteikė stiprybės keistis:

<...> aš pasitaisius, kokia buvau ir kokia esu <...> Aš tokia buvau gyvenime, kokia dabar aš esu čia, nakvynės namuose. Mane jie pastatė ant kojų (Valerija, 63 m.).

Valda (62 m.) pasakojo, kad socialiniai darbuotojai padaro labai daug reikšmingų darbų kiekvienam asmeniui. Pasak tyrimo dalyvės, tai yra labai sunkus darbas, reikalaujantis daug atsidavimo:

<...> apie kiekvieną žmogų, kiekvienam žmogui padėti reikia <...> (Valda, 62 m.).

Saulė (64 m.), pasakodama apie santykį su socialiniais darbuotojais, išskyrė kontakto svarbą. Pasak tyrimo dalyvės, kai socialiniai darbuotojai kartu domisi ir artimiausia asmens aplinka parodo, kad jam rūpi ne tik tu, bet ir *jį supanti aplinka <...> kad nu kažkaip tu jam rūpi... ne tik tai tu rūpi, bet ir tavo aplinka, tavo šeima* (Saulė, 64 m.).

Audronė (55 m.) pasakojo, kad pasitiki socialiniu darbuotoju dėl jo nuoširdumo ir atvirumo jos atžvilgiu. Pasak tyrimo dalyvės, tai skatina betarpišką bendravimą:

<...> aš jaučiuosi, aš jaučiuosi kaip va su koku giminaičiu, nu su artimiausiu <...> pasikalbam nuo dūšios, nu tas atvirumas ir nuoširdumas (Audronė, 55 m.).

IŠVADOS

Benamystę patiriančios moterys suvokia stigmatizuojantį požiūrį į žmones be namų ir nakvynės namus. Tyrimo metu išryškėjęs visuomenės požiūris į žmones be namų patvirtino Parsell (2011a; cit. Walter et al., 2015) įvardytą nuostatą dėl „probleminio Kito“ pozicijos, remiantis tuo, ko šiems asmenims labiausiai trūksta. Kita vertus, tyrimo dalyvės iš savo asmeninės patirties patvirtino tai, kas buvo nustatyta Lee, Farrell ir Link (2004; cit. Belcher ir DeForge, 2012) tyrime, kad tie, kurie dažniau susidurdavo su benamystę patiriančiais asmenimis, buvo labiau linkę manyti, kad benamystę labiau sukelia struktūriniai veiksniai nei individualios priežastys. Šių žmonių požiūris į asmenis be namų taip pat buvo pozityvesnis. Benamystę patiriančių moterų nuomone, visuomenėje dominuoja polinkis kaltinti asmenį dėl jo esamos padėties, veikia įvairūs stereotipai, klijuojamos etiketės, pasireiškia įvairios dehumanizacijos formos žmonių be namų atžvilgiu. Remiantis tyrimo dalyvių pasakojimais, prie stereotipų kūrimo ir palaikymo prisideda ir žiniasklaida.

Benamystę patiriančios moterys naudoja įvairias mokslinėje literatūroje išskirtas stigmos įveikimo strategijas: įveikimas, slėpimas ir

priešinimasis. Tai veikiau priklauso nuo individualios situacijos ir konteksto. Slėpimo strategijos naudojimas tyrimo dalyvėms padėjo išsaugoti savęs kaip asmens vertingumo pripažinimą bendraujant su pažįstamais, kai kuriais atvejais padėjo užsitikrinti priėmimą darbo aplinkoje, bet turėjo neigiamų pasekmių tyrimo dalyvių psichologinei, emocinei savijautai, internalizuojant stigmą. Įveikimo strategija kaip vidinis monologas, buvo nukreipta į neigiamų minčių valdymą. Pasi-priešinimo strategija buvo naudojama siekiant atmesti stereotipinius lū-kesčius asmens ir grupės atžvilgiu. Tyrimo dalyvės savo pasakojimuose atskleidė, kaip kasdienėse praktikose įprasmina savo moters ir motinos vaidmenį, stiprina savo socialiai vertingą tapatumą, formuoja teigiamą įvaizdį. Stigmatizuojantį kontekstą kuria sveikatos priežiūros įstaigos, darbo rinka, socialinės paramos skyrius ir policija. Šiuose instituciniuose kontekstuose pasireiškia diskriminacija, išankstiniai nusistatymai, veikia stereotipai tyrimo dalyvių, kaip moterų be namų, atžvilgiu. Nakvynės namų kontekste išryškėjo socialinio darbuotojo pagalbos santykio: neteisiančio požiūrio, empatijos, rūpinimosi, nuoširdumo ir atvirumo svarbumas, tyrimo dalyvių vertingumo (orumo) pripažinimas.

LITERATŪRA

1. Barreto, M. (2014). Experiencing and coping with social stigma. In M. Mikulincer, P. R. Shaver, J. F. Dovidio, J. A. Simpson (eds.), *APA Handbook of Personality and Social Psychology* (Vol. 2: Group processes Chapter: 18). Publisher: American Psychological Association. DOI: 10.1037/14342-018
2. Bastian, B., Haslam, N. (2011). Experiencing dehumanization: cognitive and emotional effects of everyday dehumanization. *Basic and Applied Social Psychology*, 33(4), 295–303. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1080/01973533.2011.614132>
3. Bastian, B., Haslam, N. (2011). Experiencing dehumanization: cognitive and emotional effects of everyday dehumanization. *Basic and Applied Social Psychology*, 33(4), 295–303. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1080/01973533.2011.614132>

4. Belcher, J. R., DeForge, B. R. (2012). Social stigma and homelessness: The limits of social change. *Journal of human behavior in the social environment*, 22(8), 929–946. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1080/10911359.2012.707941>
5. Bimpson, E., Parr, S., Reeve, K. (2022). Governing homeless mothers: the unmaking of home and family. *Housing Studies*, 37(2), 272–291. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1080/02673037.2020.1853069>
6. Byrne, D. (2022). A worked example of Braun and Clarke’s approach to reflexive thematic analysis. *Quality & Quantity*, 56(3), 1391–1412. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1007/s11135-021-01182-y>
7. Bos, A. E. R., Pryor, J. B., Reeder, G. D., Stutterheim, S. E. (2013). Stigma: advances in theory and research. *Basic and Applied Social Psychology*, 35(1), 1–9. DOI: 10.1080/01973533.2012.746147
8. Braun, V., Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77–101. DOI: 10.1191/1478088706qp063oa
9. Bretherton, J. (2020). Women’s experiences of homelessness: A longitudinal study. *Social policy and society : A Journal of the social policy association*, 19(2), 255–270. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1017/S1474746419000423>
10. Carter, M. J., Fuller, C. (2015). Symbolic interactionism. *Sociopedia.isa*. DOI: 10.1177/205684601561
11. Chriss, J. J. (2015). Goffman, Parsons, and the Negational Self. *Academicus international scientific journal*, 6(11), 11–31. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.7336/academicus.2015.11.01>
12. de Ruiter, A. (2023). To be or not to be human: Resolving the paradox of dehumanisation. *European Journal of Political Theory*, 22(1), 73–95. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1177/1474885120984605>
13. Fisher, P. (2012). Ethics in Qualitative Research: “Vulnerability”, Citizenship and Human Rights. *Ethics and Social Welfare*, 6(1), 2–17. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1080/17496535.2011.591811>
14. Foster, A. M., Talley, A. E. (2023). Antecedent goals for concealable stigma disclosure: The ironic effects of compassion. *Journal of Social Issues*, 79(1), 360–389. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1111/josi.12580>
15. Foster, A. M., Talley, A. E. (2023). Antecedent goals for concealable stigma disclosure: The ironic effects of compassion. *Journal of Social Issues*, 79(1), 360–389. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1111/josi.12580>
16. Frost, D. M. (2011). Social stigma and its consequences for the socially stigmatized. *Social and Personality Psychology Compass*, 5(11), 824–839. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2011.00394.x>

17. Goffman, E. (1986). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Touchstone. Prieiga per internetą: <https://sociologiac.net/2023/09/06/stigma-erving-offman/>.
18. Haahtela, R. (2014). Homeless women's interpretations of women specific social work among the homeless people. *Nordic Social Work Research*, 4(1), 5-21. DOI: 10.1080/2156857X.2013.778210
19. Yang, L. H., Kleinman, A., Link, B. G., Phelan, J. C., Lee, S., Good, B. (2007). Culture and stigma: Adding moral experience to stigma theory. *Social Science & Medicine* (1982), 64(7), 1524–1535. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2006.11.013>
20. Johnson, L. C. (2001). *Socialinio darbo praktika*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
21. *Jungtinių Tautų Organizacijos internetinė svetainė*. Prieiga per internetą: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-housing/homelessness-and-human-rights>
22. Kneck, Å., Mattsson, E., Salzmänn-Erikson, M., Klarare, A. (2021). Stripped of dignity – Women in homelessness and their perspectives of healthcare services: A qualitative study. *International Journal of Nursing Studies*, 120, 103974–103974. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2021.103974>
23. Lattanner, M. R., Richman, L. S. (2017). Effect of stigma and concealment on avoidant-oriented friendship goals. *Journal of Social Issues*, 73(2), 379–396. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1111/josi.12222>
24. LeBel, T. P. (2008). Perceptions of and responses to stigma. *Sociology Compass*, 2(2), 409–432. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2007.00081.x>
25. Leon, K. (2022). The effects of personalization on homelessness stigma. *UNF Undergraduate Honors Theses*. Prieiga per internetą: <https://digitalcommons.unf.edu/honors/27>
26. Leonavičius, V. (1998). Georgas Herbertas Meadas ir asmens savimonės teorija. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2(2), 136–146. DOI: 10.15388/SocMint-Vei.1998.2.6764
27. Link, B. G., Phelan, J. C. (2001). Conceptualizing Stigma. *Annual Review of Sociology*, 27(1), 363–385. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.27.1.363>
28. Mayock, P., Sheridan, S., Parker, S. (2015). It's just like we're going around in circles and going back to the same thing...: The dynamics of women's unresolved homelessness. *Housing Studies*, 30(6), 877–900. DOI: 10.1080/02673037.2014.991378

29. McCall, G. J. (2003). The Me and the Not-Me. *Advances in identity theory and research*. Springer eBooks. Prieiga per internetą: https://doi.org/10.1007/978-1-4419-9188-1_2
30. Melekis, K., Gonyea, J. G. (2021). Identity Narration and Negotiation among Older Adults Experiencing Homelessness. *Journal of Aging and Environment*, 35(3), 249–272. DOI:10.1080/26892618.2020.1834051
31. Miller, C. T., Kaiser, C. R. (2001). A Theoretical Perspective on Coping With Stigma. *Journal of Social Issues*, 57(1), 73–92. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00202>
32. Mitchell, M. K., Ramsey, L. R., Nelson, S. (2018). The body Image of women at a homeless service center: an analysis of an underrepresented, diverse group. *Gender Issues*, 35(1), 38–51. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1007/s12147-017-9192-y>
33. Moore-Nadler, M., Clanton, C., Roussel, L. (2020). Storytelling to Capture the Health Care Perspective of People Who Are Homeless. *Qualitative Health Research*, 30(2), 182–195. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1177/1049732319857058>
34. Newheiser, A. K., Barreto, M. (2014). Hidden costs of hiding stigma: Irony interpersonal consequences of concealing a stigmatized identity in social interactions. *Journal of Experimental Social Psychology*, 52, 58–70. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2014.01.002>
35. Oficialios statistikos portalas. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize/>
36. Paat, Y. F., Morales, J., Escajeda, A. I., Tullius, R. (2021). Insights from the shelter: Homeless shelter workers' perceptions of homelessness and working with the homeless. *Journal of Progressive Human Services*, 32(3), 263–283. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1080/10428232.2021.1969719>
37. Pascale, C. M. (2005). There's no place like home: the discursive creation of homelessness. *Cultural Studies, Critical Methodologies*, 5(2), 250–268. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1177/1532708604274558>
38. Preece, J., Garratt, E., Flaherty, J. (2020). Living through continuous displacement: Resisting homeless identities and remaking precarious lives. *Geoforum*, 116, 140–148. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2020.08.008>
39. Quinn, D. M., Earnshaw, V. A. (2013). Concealable stigmatized identities and psychological well-being. *Social and Personality Psychology Compass*, 7(1), 40–51. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1111/spc3.12005>
40. Rahim, E. A. (2010). Marginalized through the „Looking Glass Self“. The development of stereotypes and labeling. *Journal of International Academic*

- Research*, 10(1), 9–19. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/277046083_Marginalized_through_the_Looking_Glass_Self_The_development_of_Stereotypes_and_Labeling
41. Rayburn, R. L., Guittar, N. A. (2013). This is where you are supposed to be: how homeless individuals cope with stigma. *Sociological Spectrum*, 33(2), 159–174. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1080/02732173.2013.732876>
 42. Richard, S. ir Hennekam, S. (2021). Constructing a positive identity as a disabled worker through social comparison: The role of stigma and disability characteristics. *Journal of Vocational Behavior*, 125, 103528. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2020.103528>
 43. Rupšienė, L. (2007). *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija*. Metodinė knyga. Klaipėda. Prieiga per internetą: https://epale.ec.europa.eu/sites/default/files/kokybiniu_tyrimu_duomenu_rinkimo_metodol.pdf
 44. Šinkūnienė, J. R. (2010). *Socialinis darbas: profesinė veikla, metodai ir klientai*. In J. Sadauskas, *Socialinis darbas su benamiais* (p. 244–255). Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
 45. Tereškinas, A. (2014). Permaštant socialinę atskirtį ir socialinį kentėjimą. *Kultūra ir visuomenė*, 5(3), 153–170. DOI: 10.7220/2335-8777.5.3.9
 46. Thorpe, C. (2018). *Social Theory for Social Work: Ideas and Applications*. Routledge.
 47. Tidikis, R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras.
 48. Vamstad, J., Mattsson, E., Klarare, A. (2022). Social rights and street-level services for women in homelessness: a qualitative study. *Nordic Social Work Research*, 1(13). DOI: [org/10.1080/2156857X.2022.2132529](https://doi.org/10.1080/2156857X.2022.2132529)
 49. Vieson, J. (2018). *The Stigma of Homelessness as an Identity: Homelessness as a Gendered Condition*. Honors Theses. Prieiga per internetą: https://ecommons.udayton.edu/uhp_theses/195
 50. Walter, Z. C., Jetten, J., Parsell, C., Dingle, G. A. (2015). The impact of self-categorizing as „homeless” on well-being and service use. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 15(1), 333–356. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1111/asap.12089>
 51. Willig, C. (2008). *Introducing qualitative research in psychology: adventures in theory and method*. Second edition. University Press.

RASA DAUGININKAITĖ, NATALIJA MAŽEIKIENĖ

VVYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY, LITHUANIA

FROM STIGMA TO STRENGTH TO SURVIVE HOMELESSNESS: CONSTRUCTING THE IDENTITY OF WOMEN LIVING IN SHELTERS

SUMMARY

The experiences of people enduring the stigma of homelessness include the experience of suffering from labels, stereotypes and societal prejudices. Based on the analysis of empirical data from a qualitative study, the article asks how women experiencing homelessness living in shelters interpret stigma, construct strategies for overcoming stigma and creating a positive identity, and perceive and explain the role of institutional factors. The article reveals that most women experiencing homelessness are not passive in accepting the stigmatised identity associated with being homeless. It identifies the following coping strategies that women experiencing homelessness have used to deal with stigma: hiding, resisting, coping. In their narratives, homeless women made sense of their role as women by creating a positive self-image and the role of mothers as a socially valuable identity.

Keywords: *homelessness, stigma, identity, symbolic interactionism.*